

Ще долинали від мосту голосіння води і грім ланцюгів об дюраль на човновій станції, дві пляшки вина в рюкзаку бухкали Богдана по спині, колєнокоровим вінком за пагорби жалісної осєні вклякало сонце, з розщєлини скєль морозний заносився вїтер; за мїстєчком, за дорогою потраурнїла рїлля, і прип'ятий шпагатом до обїрваних цвинтарних ворїтець козел нахїляв золочєні загравою роги на чоловїка, — арештантськи довге пальто з облїзлим комїром, голий вирїз промуляної на шїї сорочки, замаюсєна спортивна шапчина і втома на загостреному безсоннїям лицї вїказували суворого митаря, вїд чого так бїснувався рогатий на прив'язї, — ляк перєстрїти родичїв вивїв до проламїни в оградї, звїдти, розгїнаючись, вїн подумки побачив дїдову могилу з їржавим хрєстом, тамо за жухлою чагарнотою таволги, дуднику, бузини проглядає новий скорботний простїр; за довго до оказїї, дєсь вїдразу на початку хвороби, думав, батьки поховують бабцю коло дїда, сама казала, звїдти виднїє степ за могилками всєнької рїднї; наслання, телеграму посїяли на головопшті, пїзно доправили, впросив пїдмїнити напарника на поромї, витрїпав налип луски на рюкзаку, стрїмководь рвала сїтї й безжальною кригою сїкла лапи веретенникїв на мїлині, — пропалєна блискавками, нїма рїка твоя, Господи; згином лїктя затулив очї і боком проламувався крїзь драпахи, трїск сухого бур'яну приглушив бридке бєкасинє бляєння козла, на розп'яттї над аркою гойдався линялий рушник, мабуть, такого ж, тїльки новїсїнького, мати пов'язала на хрєстї, згадай-но скриню, гнїтючим нафталїном вїяла купка прихованого на сподї вбрання, давно, вїд самої дїдуневої смертї лежало, пїдлїтком звїдти крав свїчєчки, щоб натирати лижї, згадав образок Дїви на полицї прискринку? і буцїмто вдома; той паралїч докатував, бїдна, пити просила, щось тамо пїдсолодять на кухнї, зїтхала, згїрк менї оцей мед, закличте священника для сповїдї; батько ж партєйний, звїдки, мам, випишу того попа? зара строго, скїлькох за обряди

сключили, шутка діло, сказати; правда, потім згодився, з дому писали; здригаючись, бабуся відчувала нерухоми сіль на суглобах, — вона роз'їдала кістки і впевненість добути до нового Великодня, — ступні обмити благала матір, котра вигрїбала коцюбою з піддувайла картоплю, з чайника в залїзну тарїль наливала лїтепло, ваткою терла збряклї в чорних вузлакуватих венах литки, налитї вїковим випираючим горем чорнозему, бїль ущухав, старенька пробувала здрїмнути до сутїнкових вїдвїдин лїкаря, сповїдала крїзь снїво грїхи; Боже, прости нарїкання у тридцять третьому, кров і оцет поновилися, впоїли зї списа рабїв малих, земнопрахом ослїплених, долею дїтей і онукїв молю, прости маловір'я, Владико душ Пребезсмертний; щоб лучче видїти хворїй з постелї, мама поставили ікону за скло серванта, мїж безлїчі випитих і недоторканих чаш, то бабуся, коли підмощували подушками до стїни, слїзно всмїхалась до образа й до вїддзеркалення дрїбок солї в малиновїй духовцї, колосся на покуттї, рїдних облич, ложки меду в майонезному слоїчку, згїрклих туманїв, чорних облич, на фотографїях, за скло підїпхнутих; бабуся преслїзно тїшилась, прещемно радїла всїм, бо ще торїк дїбалала помаленьку, теплився мїж чотирьох цеглин жар на подвїр'ї, на розпал мона підкинути снопики в'ялих вишневих гїлок, гроза скрутила вїдногу вишнї, мона з дїйничкою йти до криницї, йти з повною лїйкою вечором до капустяних грядок, йти з оберемком бїлизни по втрамбованому пїску бїля копанки, йти в хату, сповнену безтривог і земних дарїв, йти, нїколи не вporожнї, йти й самїй вїддзеркалюватись на іконному склї, на молодїй кризї, що рушниково крилатими берегами, в молитовнощирой сутїні, роздмухує пагїн лампадки: на дев'ять день по дїдовї сїм'я сторопїла вїд дива, сидїли за столом і навскїс через свїтлицю пролїтав рядок свїтлих лялечок, впїзнавались обличчя, пам'ятнї по фотокартках, по старшинству прадїд летїв за прапрадїдом, син за батьком, сестра за братом, рїд за родом, трохи вищї вїд бджїл мостилися на іконнїй рамї і збоку, сирїтськи окремо, на перст вїд рїднї присїла манюня душа, я ледве впїзнала її, померлу нехрещеною, пїзнала й господаря, усмїхавсь молодий, таким пам'ятала по втечї з виселки, кликав очима, я встала навстрїч і видиво згасло; ще рано було; проте невдовги збулось покликання: хворїсть розбила! а лїкар про мїцне серце сокорить, ото ж-то довго виглядати, йти б саменькїй до ангелїв, ступнї вїдходила і образ захований, — отак жалїлася

бабця спросоння, коли з гладешкою крові переступив поріг, зрадів живому голосу, верг на ослім просмерділу смаленою щетиною ка-мізельку, об яку витирав ножа, хибнулися надвір застоєні хатні за-пахи, під стелею в коморі гаки запитально чекали м'яса, поросся за-кололи загодя, грубим поліетиленом і хусткою взявся обмотувати гледчика, слоїки мати забрала під смалець, кров повезу до міста, плита є, гречка є, нехай моя господиня злемзає, головне, добре обв'я-зати оцим пояском від халата, шкода, коли вихлюпає по дорозі, со-лонезна кров, правда, колюн для форсу присолює з вістря тесака на язик, а бабця: страх як свіжина з цибулею пахне, зара б товченої на сметані картоплі та огірка, та смачної пелюстки, гірчичне зерно в олії плаває, кмін на житньому окрайці тріскотить, а-а, нехай собі! бач, Заступницю між тарілок ховають, облукавили; скипів, тільки й пам'ятне, власний вар'ятуватий крик — батько змовчував, сусіди ж почують — тільки й пхнув до рюкзака глечик теплої крові, одвер-нувся, щоб не плакати на сіру, випрацювану, важку, мов уламок жор-нового каменя, бабціну руку і за словами ковтає серце, котре мокрою глиною затовкло горло; винен я, молитимусь за вас; та найстрашніш було змовчати: прощайте; оморозив крик: геть звідси, грамотний! було б вдушити маленьким. Дивно, міркував Богдан, зубами відкор-ковуючи пляшку і продираючись крізь сухий терен до дідової могили, звідки тутай кострище з обвугленим корінням бур'яну, пластмасові тюльпани в глибокій бляшанці, родичі порядкували? на лавочці цвіль, бракує просілого під сльотою горбика; обтріпавши на полах ламкі колюхи, відчув присутність неземного спокою, стара могилка сир-тинно тулилася до ялин і душа покійника, так погідно, так синьо розплескана вечоровим півсвітлом, підмовила його серцю, що бабцю поховали окремо, — мужній, онуче! що виніс ти з дому отчого? вто-му каменя наріжного ти взяв, глечик крові й нічого благісного; зма-лечку меї хати тримавсь, на ясені над кролячою кліткою вирізав рік смерті діда, запарубкував рано, непослух один і двері тра засувати, вставай, бабо, ніби ніколи в молитовному одноголоссі до сну не чи-тав «отченаш», повторюючи за мною, «але визволи нас від лукавого», зіщулений, кволий підводився від образів і розтирав затерплі коліна, тихий, богобоязкий, саме послушництво, а згодом, як підмінили, став загнаний, жалісний і дратівний, злословив батька, бо той по-вчав, що гицлем ростеш, вовкулакою, увірвителием, куролапом на фермі! вдома роботи до гибелі, січкарню крутити, бураки сікти,

а йому на умі — ліс і вулиця! серце нездичавіле, вготоване на земномуку, на заклання, до дідової хати прихилив, що ж виніс ти з дому, позначеного на стелі хрестом од полум'я свічки, принесеної на чистий четвер із храму? — Богдан скинув рюкзак через плече і тричі широким хрестним знаменням змив розгубленість і втому з обличчя, ступив на стежку, обдивлявся надписи на нових могилах, лопотіли на вітрові коленкорові вінки, ніде не виднів рушник, якого б мама на хресті пов'язала, прізвища покійників десь чуті, але незнайомі, по стежці петляє барвінок, чужинно зовсім і стоптаним рястом в'януть думки, що бабціна могила далеко; змирися, хлопче, був голос йому, — і рідня душа, втомлена безпорадністю втішити його, холодом відльоту торкнула лице, потуманила очі, подаленіла до горніх веж, ледь колихнулись ягоди обліпихи і моторошна гикавка козла сполохала неймовірно високе, чисте, животворяще в годину доторку до безсмертя, нереально волошкове, молоде, мільйонолике на проталинах гранітних дзеркал, осінне над цвинтарем небо; прохилена хвіртка в огradі свідчила про безборонність сльотавих вітрів і раптових помислів, він застромив квіти біля хреста і двічі виполіснув вином консерву, згадав щось і геть закинув собачу посудину, розплескав вино по сунічнику на могилі, випив, образився за сирітство покійних, випив, запитав незримого, чи закликали священника для сповіді та причастя? випив, марно почекав відповіді, замість якої на плечі лягло віко сутінків і щось підламало коліна: він уклякнув, щоб змаліти, а коли, гамуючи дрижаки, опустився на вогку лаву, судома струм від потилиці перетік під лопатку, він знову випив, він знав, що розрив аорти ліпший від божевілля, котре на сьогодні милувало його; в скловаті вечора ятрило зір мертве кострище і спухирена фарба на огradі, вино стояло під горлом, запечатувана минулим вогнем земля свідчила про вбогість літа, наклікала до всього суцього сльозу й непродихну тугу, односильну з доброю заздрістю мертвим, згадав сон, потойбічну телеграму про зустріч бабці з дідуньом, голос: Богдане! згадав той оббілований стан пробудження, коли бачене набуває вищої сили: хата, бабуся на плетеній з верболозу лісці перебирає сушені грушки, відмахується від ос, за клопотами звично сувора на лиці, а дід, усміхнений добрими вусами, гримає об припік оберемком дровенят, обтріпує тирсу на згині ліктя й на грудях, певно, останні поліна з дровітника брав, заправляє за халяву висолоплену сіру онучу, гумові чоботи цілорічно, і взимку, носив, на полювання

ноги втепляв, обмотував газетами з акуратно вирізаними портретами вождів, бо навчений; на носаку чобота мітка від сокири; дід, одягнений в біле, підперезується на ходу, стрункий, розрівняний від земних нош, і бабця слідом ступає, ніби зустрічати кого, в парусинових туфлях, в кофті з великими гудзиками, в чорній з дна скрині спідниці, зупиняється на мить і по-хазяйськи, — прощально, але ненадовго, — впівока оглядає подвір'я, квіткою зацімну заціпає клямку на хаті, підсуває під поріг бурки з широкими розстебнутими халявами, бувало, олієм змащувала блискавки, все одно замки розповзались, ноги варикозно збрякали, то кравецькими ножицями обрізала халяви, щоб легше вступити, чого ж зараз взувачка ціла? по дві десятки відкладала з пенсії, на, що там тої стипендії, продала сіно, то буде! ось відходять обое, зречені, сумирносвітлі — і сон збувається; він поклав на лавочку сигарети, коробку сірників, пив і думав, чи закликали священника до бабці?

А малому, згадай, було любо прокинутись від скрадливого рипу віконниці, яку відчиняли бабця, світлим помахом гусячого крила освячуючи січневу шибу, ледь чутно знадвору поскрипувала дужка бідончика і свічкоцвіті спалахи, уявляв тоді, сіялись на яблуню з надламаню відногою, на солом'яну загату, на потрісану шалівку причілкової стіни, на замерзлий під тополею умивальник, на подвійні (од вітру) тонкодошані двері з клямочкою внизу, на вкопану за погрібником, накриту шифериною, бочку для копчення, на чорні обсажені гаки на гвіздку під повіткою, на кущі агрусу і малини, на серп і кіссе під дашком прибудови, на борони за кролячою кліткою, на дві цеглини, що пригнічують толь над діркою; проламав, видовбуючи рік смерті на ясені; кроки, даленіючи по кутках обійстя, ненадовго змовкали, ось двічі шоркнули галоші на порозі і радісна полегкість шитих валянків ближчає по світлиці, бідончик поскрипує веселіш, води поменшало, тоді вдавав сонного, як ще любив носом спросоння притулятись до крижаного скла і сміятися з кумедного віддзеркалення; ось свячена, з ладанним запахом, вода засичала на дверцях духовки, на стіні, воскресила весну білої глини, затріскотів, ледь ліловіючи, гнотик лампадки, шелеснула газета на видовбних ночвах біля плити, — заплющитись, аби відтремтіли зрадливі вії, — звук кропильного крила зрідні морозному шелесту надірваного бинта на рані, — закусити губу, ховати сміх, боятись пікнути, — бабця заходила в його оббитий зеленою цератою закут

і тихо клала на тумбочку замотану в носовичок печенину, два цукерки й проскурку; в закапелку за грубою кублитися сон, мить взаємної тиші, мить молитви за онука, мить розгублено втиснутого в постіль хлоп'яти, і він прокидався — розплющений до білого дня — від безболісних іскор стріпнутої з крила води, сидів під заступницьким перевеслом, що єднало з кожною соломиною загати круг стін, з калиновими зіницями дитинства між рам на ваті, з вигаптуваним на рушнику на образі небесним птаством; вийти з освяченої оселі, бігти лунким солов'їним снігом на голоси, на кресню ломів об люки, на цокіт бурульок під скрижанілим вагоном, коли раптово гепає жом, свято минуло, сигналить за синім семафором чмез, від'їжджаючи з одутлим від недосипу, з прапорцем за халявою, зчіплювачем на приступці; спотикаєшся на грудкуватих коліях, кирзаци ненаброджені, легкі, біжиш розхристуючись на ходу, щоб і собі застромити кленову віть під однюнім-но люком: буднім днем робітників катма, пенсіонери, алкота, топчуться збоку старі з мішечками під полою і сторож у дощовику, забрьоханому для блезіру, буцім когось доганяв, погейкує на них упівголосу; драбина ковзка, зверху жом взявся льодяним смальцем, притупувати, стрибати, подати на сідницю, товкти каблуками, тримаючись за вагон, доки гупне найперша брила, тоді грелями цюкати, наддовбувати, колупати задубілого коржа, обсувати вниз все м'якіші кавалки; пар пахніє і падає в печерний отвір, пахне весною березова кора на кузові «газона» при лісоскладі по той бік колій, коли визиркуєш і вігер змиває туман над вугляркою, — білий день, непроглядь над тобою! лягти і слухати тьохкіт думок про зароблені два карбованці, аби на свята, відсьобнули б і по чотири, вологе тепло крізь кухвайку облоскочує зморою, гарячими каштанами долоню печуть мозолі, бурякова приємна парнота і два карбованці в тютюновому порохні, — один бабці на свічечки, другий собі, на пуделко з халвою, — які потім сторож поволі, з почуттям гонору, дістане з кишені приємно вгривають все тіло; поплювати на держак, гадство, забув рукавиці, грелі розкігтили сміття з сукровицею залізної руди, поперек ние, попросити віника в дядьків, обмести стіни, ковзати роззявленою щелепою люка вниз і, доки трактор-лопата черпає жомове місиво, робити габарит, за комір капає з бурульок, по спині холодом тягне; лісовики вагонеткою переїхали «тормозок» і гиялять сітку на шпали, вістря сталевих клюк палають на їхніх плечах; провесінньо; в солодкому

чаду під колесами старі хутенько натрамбовують мішки і тягнуть на склад між колоди, знов скрадаються, сторож вдає сліпооку втому, сидить на ящику, ноги випростані, рука з сигарекою на потилиці, дерматинова шапка зігнула вухо, за халявою біліє часник, подеколи прикладається до армійської баклаги, закорковує помалу, думаючи, ще ковтнути, чи в теплі, з закускою, лучче піде? весь він: повільна, розтягнена на довге раювання, сільська влада, — бавиться зеленим на баклазі ланцюжком і чіпляє його на пояс, подобрили оком косує на бабів, що злодійкувато порпаються, колінкують між коліс у кваші снігу й мазути; недоріганим поросям здалеку звискує «чмез» і молодий зчіплювач продмухе від крихт, обтирає під коміром свистка, горошина лунає радісно: по роботі! — туманно великий світ залізниці відпускав до освячених стін; на бігу об коліно вибивати з шапки жом і дихати чистою морозною імлюю; куди ти прибився? ти з дому отчого виніс глек крові, прієш, гниєш по жомових ямах вокзалів, чоловіче невисповіданий. За цвинтарним парканом тхнуло кислятиною від загубленої в калюжі боханки, на пагорбі вгадувалась козяча сморідь, гикавка й сміх рогатого, боязно було глянути назад, така катівна туга, сутінки, серце зчісується об ребра, як кулак об бетонну глуху стіну, безсилля завити, легкий струм перебігає по надертих ожиною кайданних зап'ястках; заплакати б і попустило б, уявити за пазухою зайчєня, принесене з лісу дідом; втримай, пам'яте, бо Дух покинув і тіло кволіє, одна втомлива, сива, крута непроглядь за німотними ясєнами від'їздів, чужий собі в позачасі гора; Господи, трудно і тоскно так, бо ж нікому й помолитись за мене.